

GAJDÓ TAMÁS

Szent Johanna: Bulla Elma –

rendezte: Bárdos Artúr

A Belvárosi Színház 1936. február 8-án bemutatta Shaw *Szent Johanna* című színművét Bárdos Artúr rendezésében.¹ Az előadás a két világháború közötti színházművészetünk egyik csúcsa, szakmai- és közönségsiker, tökéletes előadás.

Bárdos Artúr Shaw magyarországi népszerűségének mélypontján, „megbukott” Szent Johanna-előadás után tűzte műsorára az angol író remekét.

1928. október 31-én a prágai *Lidove Noviny*ben megjelent Shawnak Csehország fennállásának 10. évfordulóján Karel Čapekhez írott levele. Ebben Shaw megemlítette, hogy szívesebben lenne magyar alattvaló Masaryk Csehországában, mint magyar uralom alatt élő cseh.²

A trianoni sokk éveiben Shaw nyilatkozatát Magyarországon nem fogadhatta senki józan belátással, hiszen minden politikai párt programjának élén a revízió állott, s ez meghatározta a közvéleményt is. Az eset nyomán Shaw drámái két évig egyáltalán nem kerültek színre Magyarországon. De az sem segítette elő Shaw népszerűségét, hogy a Szovjetunióban ünnepelte 75. születésnapját. Amikor Bárdos Artúr elhatározta a *Szent Johanna* bemutatását, a Shaw-t körülvevő botrányokkal éppen úgy nem törődött, mint azzal, hogy a mű *Johanna* címmel 1924. október 10-én a legnagyobb élő színésznővel, Bajor Gizivel a főszerepben csúfosan megbukott: összesen tíz alkalommal játszotta a Magyar Színház.

A Belvárosi Színház színrevitele előtt történt már kísérlet a *Szent Johanna* rehabilitálására. 1928. ok-

tóber 30-án Szegeden Hont Ferenc megrendezte a *Johannát*, Peéry Pirivel a címszerepben. Pállfy István ezt írta Hont rendezéséről: „Konceptiója bizonyos mértékben Thorndike és Pitoëff *Szent Johanna* rendezésének hatását tükrözte, s minthogy a Belvárosi Színház 1936-os bemutatója sok szempontból a szegedi rendezés nyomdokain haladt, az adott esetben a Hont-féle rendezés művészi közvetítő szerepének jelentőségét is látnunk kell.”³

A szegedi produkciónak azonban csekély hatása volt a magyar színházművészetre: 1936-ban a Belvárosi Színház bemutatója kapcsán csak néhány kritikus emlékezett rá. Azért sem ihlethette Bárdos rendezését, mert 1928 októberében Bárdos Artúr Berlinben élt, aligha láthatta a szegedi előadást. (Pitoëff-ét Párizsban talán igen. S ismerhette a *La Petite Illustration* 1928. június 28-án megjelent számát, amely Pitoëff-rendezéséről néhány fénykép közölt. A felvételek alapján kétségtelen, hogy Pitoëff hatással volt Bárdosra.)

A szegedi és a belvárosi színházi bemutató között mégis van kapcsolat: a Dauphint Páger Antal, Stogumber káplánt Nagy György játszotta mindkét premieren.

Bárdos Artúr berlini kitérő után 1932-ben visszatért az általa alapított Belvárosi Színház élére, s a következő évek bizonyították, hogy helye van Budapest színházi életében.

A gazdasági válság nyomán kibontakozó színházi válság következtében támadt színésztúlkíná-

¹ Bernard Shaw: *Szent Johanna*. Krónikás színmű hat képben, epilógussal. Fordította: Hevesi Sándor. Diszlet: Gara Zoltán. Rendezte: Bárdos Artúr. Szereplők: Bulla Elma / Johanna; Páger Antal / A Dauphin; Mihályfy Béla / Cauchon Péter, beauvais-i püspök; Toronyi L. Imre / Az inkvizitor; Nagy György / Stogumber, káplán; Fenyő Emil / Rheimsi érsek; Baróthy József / Courcelles, párizsi kanonok /; Baló Elemér / Ladvenu Márton, testvér; Boray Lajos / Gróf Warwick, angol ezredes; Básti Lajos / Dunois; Dávid Mihály / Robert de Baudricourt, várkapitány; Hoykó Ferenc / La Hire, kapitány; Mészöly Tibor / Gilles de Rais; Rubinyi Tibor / La Trémouille, francia marsall; Orbán Ibolya / Trémouille hercegnő; Ilosvay Ferenc / Bertrand de Poulengy; Gárday Lajos / Egy angol katona; Gonda György / Tisztartó; Földes Lajos / Hóhér; Z.Molnár László / Egy úr 1920-ból.

² Pállfy István: *George Bernard Shaw Magyarországon (1904–1956)*. Bp., Akadémiai, 1987. 145. sk.

³ Pállfy István: i. m. 148.

lat és a Belvárosi Színház kiegyensúlyozott üzletmenete lehetővé tette, hogy a kis, tőkeszegény színház direktora erős derékhadat szerződtessen. A két világháború között rendezett ún. kísérleti előadások örök csapdját ezzel elkerülte Bárdos. Nem kényszerült arra, hogy alkalmi társulattal, néhány próbával, hevenyészett díszlettel vágjon neki a feladatnak; úgy, ahogyan fiatal korában kényszerűségből megtette. Baló Elemér, Boray Lajos, Hoykó Ferenc, Gárday Lajos, Z. Molnár László, Toronyi L. Imre, Baróthy József, Mihályfy Béla, Nagy György, Fenyő Emil játszotta a *Szent Johanna* főbb szerepeit. A Belvárosi Színház a kezdő fiatalok számára is jó iskola volt, hiszen a legkülönbözőbb színpadi produkciókban kellett helyt állniuk. Básti Lajos a *Szent Johanna* előadásában Dunois-ként tűnt fel, majd egy sor társalgási darabban hódított elegáns megjelenésével, fiatalságával.

A korabeli színházi élet színészközpontúsága és Bárdos Artúr színészfelfedező legendája nem tette lehetővé, hogy a *Szent Johanna* bemutatását a rendezői színház kiemelkedő vállalkozásaként hirdessék. Bárdos színházának izgalmát ekkor is az ifjú, az ismeretlenségből a csúcsra jutó művész felléptetése jelentette. 1936-ra Páger Antal már jónéhány emlékezetes alakítással örvendeztette meg a publikumot, de művészi egyéniségét túlságosan egyoldalúan: vígjátékokban, operettekben kamatoztatta a Belvárosi Színház vezetősége. Dauphin figurájával „igazi szerephez”, jellemábrázoló feladathoz jutott. Ráadásul Páger számára önmegméretetésül is szolgált. Az 1928-as előadáson – a helyi kritika csak a „jók voltak még” kategóriában emlékezett meg játékaról – nem sikerült megbirkóznia a bonyolult lelkületű alakkal.

A *Szent Johanna* Belvárosi Színházban kitűzött premierjének az igazi sztárja, igazi csemegéje Bulla Elma volt. Ő 1934. október 24-én Lothar *Döntő éjszaka* című vígjátékában mutatkozott be a Belvárosi Színház közönségének. Első szerepével nem aratott sikert, de a következővel – Meller Rózsi *Val-lomás* című drámájának főhősnőjével – igen. Bárdos Artúr így emlékezett Bulla alakítására: „Semmi hamis pátosz, semmi banalítás, csupa őszinte élmény, puritán és megrázó szívhangok. Egy törékeny kis testben, rekedt hangocskában – a Jászai Mari ereje.

[...] A Bulla-probléma már akkor kiderült számomra: ez a színész nő nem fér el a megszokott pesti repertoárban. Az ő kivételes tehetsége érdekében olyan régiókba kell átnyúlni, amely nem a pesti színházak levegője és kenyere. Útja nem lesz könnyű. Már akkor elhatároztam a *Szent Johanna* előadását.”⁴

Bárdost nem csak a színész nő kivételes tehetségének kibontakoztatása izgatta. Szerette a művészi kihívásokat. Be akarta bizonyítani, hogy a Magyar Színház előadása ellenére Shaw drámája remekmű, és Budapesten is utat talál a közönséghez. De nem pátosszal kell játszani, mint Schiller *Orléansi szűz* című darabját, hanem mindenben Shaw-hoz alkalmazkodva. A gondolati elem hangsúlyaiiban, az előadás hangjában, ritmusában.⁵ Rendezésének alapvetését így fogalmazta meg: „Shaw-t kell már egyszer játszani, minél a lényegbe hatolóbban, minél hűbben követve fintorainak és lelkesedésének látszólagos ugrásait, melyeket mégis egy nagy írói hit kövacsol egységbe, vagy mondhatjuk így is: egy nagy írói egyéniség mindent áthidaló suggesziója.”⁶

A Belvárosi Színház kis színpada csak félig riasztotta el Bárdos Artúrt: a reimsi székesegyház, a csatatér, a tárgyalási jelenet megvalósításának nehézségeit elnyomta a kamaraszínházban jól érvényesülő dikció, a finom hatásokra törekvő játék megvalósításának lehetősége.

A Belvárosi Színház színpadának díszletezésénél az volt a rendező elképzelése, hogy mély háttérrel és jelzésekkel idézi fel a mű színhelyeit. Gara Zoltán, a színház tervezője, állandó, gótikusan hajlított oszlopperettel megéelyezte a színpadot. A háttér változó, festett függönyei, a gótikát idéző ívek, a többféleképpen elrendezett dobogók és bútorok teret engedtek a játéknak, ugyanakkor a helyszínek és a kor tökéletes hangulatát adták. A sötét háttér-függöny meghosszabbította a néző térszemléletét, így valódi távlatokat nyitott az előadás. A legegyszerűbben a reimsi székesegyház fenségét, hatalmaságát ábrázolta Gara: egyetlen, a végtelenbe felnyúló oszloppal, az oszlopon túl, egy sejtethető rács mögött, merész perspektívában eltűnő gyertyasorral. Bárdos Artúr egy templomi karének kicsengetésével, ezzel az egyszerű akusztikai hatással fokozta a közönség illúzióját.⁷

⁴ Bárdos Artúr: *Játék a függöny mögött*. Bp., Dr. Vajna és Bokor, 1942. 155.

⁵ Bárdos Artúr: i. m. 160.

⁶ *Pesti Napló*, 1936. január 31.

⁷ Ifj. Bárdos Artúr levélközlése, 1992. május 5.

Érdekes, hogy maga Shaw is ezt a megoldást javasolta Bárdos Artúr levelére válaszolva: „A katedrális jelenetben semmilyen más díszletre nincs szükség, mint egy óriás oszlop alapjára és a fényre körülötte.”⁸

Bárdos Artúr emlékezésében, az előadásról írt tanulmányában nem találni nyomát, de kétségtelen, hogy a Pitoëff-féle színpadkép befolyásolta a Belvárosi Színház bemutatóját. Hasonló gótikus íveket fedezhetünk fel mindkét előadásról készült fényképeken, de Gara nem másolta szolgáiban Pitoëff díszletét, az csak ötletül szolgált saját elképzeléseihez. Pitoëff világos háttereit Gara Zoltán sötét drapériával cserélte fel, s a Belvárosi Színház kisebb színpadát sem lehet dobogókkal, lépcsőkkel túlzófolni. Pitoëff a gótikus ívek harmóniáját tudatosan szétörte ezekkel a geometrikus alakzatokkal, míg Bárdos ezzel szemben a harmóniára törekedett. Mindkét elképzelés ugyanazt a cél szolgálta. A romantikus hősiesség helyébe Shaw-nál a történet képtelensége: az a borzongató tudatosság lép, amellyel Johannát máglyára küldik. Erre az ellentmondásra hívta fel a figyelmet a párizsi és a budapesti színpadkép. Ám a realista, sőt naturalista hagyományokhoz foggal-körömmel ragaszkodó magyar színházművészetben ez az óvatos stilizáció óriási merészségnek számított.

A fennmaradt felvételek közül egyetlen olyan van, amelyen némi azonosságot felfedezhetünk, s ez talán nem a véletlen műve. Shaw helyszínre vonatkozó szerzői utasításait még véletlenül sem követi Pitoëff díszlete – míg Garéé igen. Az első képen azonban két katonai rekvizitum mind a francia, mind a magyar előadásban feltűnik: az asztal alá támasztott pajzs és az asztalra helyezett sisak.

Ha alaposan elemezzük a Belvárosi Színház előadását és a Théâtre des Arts bemutatóját megörö-

kító fotókat, az a legszembevetőbb, hogy Bárdos szinte minden kis részletben ragaszkodott a shaw-i díszletinstrukcióhoz, a francia előadás pedig mint-ha éppen annak ellenében szerveződött volna.⁹

A bemutató előkészületei során nemcsak a díszletről kérdezte meg Shaw véleményét Bárdos: „[...] az »Epilógus« színre viteléről kétféle elképzelésem van. Hangja igen természetes és emberi, amiből azt a következtetést vonhatnám le, hogy a látomásokat nem kell a szokványos, banális zöld fényben megjeleníteni, stb. Másrészt viszont Ön instrukcióiban így írja elő. Azt a következtetést kell hát levonom, hogy ezt nem komolyan gondolta, hanem a melodráma egyfajta szatirikus persziflázának szánta... Ez mind nagyon rendben van, de igen nehéz a szándékot finoman és diszkréten éreztetni.”¹⁰

Shaw válasza elősegítette, hogy az Epilógus az előadás fontos részévé vált; „betanítására” Bárdos különös súlyt fektetett. Shaw ugyanis ezt írta: „Ez a darab legösszintébb része; és minden beszédnek a legteljesebb meggyőződéssel kell elhangoznia [...]” Shaw azt is tanácsolta a rendezőnek, hogy „Ne merüljön bele semmiféle elméletbe a szerző szándékait illetően. Nem kell semmi más, csak tökéletes, őszinte, egyszerű játék.”¹¹

Bárdos Artúr tisztelte a szöveget. Az olvasópróbákon egy magyar származású amerikai tanítványa segítségével ellenőrizte, hogy szövegváltoztatásai-val nem hamisítja-e meg az eredetit. Néhány húzással és mondatátcsoportosítással is élt, hogy a shaw-i műben rejlő ritmust visszaadja.¹²

Bálint György elvi okokból mégis megírta Bárdost a szövegkuratizálásért.¹³ Galamb Sándor pedig azt tanácsolta a közönség feszült figyelmét tapasztalva, „most már egy-két kihagyott passzust – a sátorjelenet és az Epilógus pár mondatára gondolunk – talán jogaiba vissza lehetne állítani.”¹⁴

⁸ „In the cathedral scene, no scenery in necessary except the base of one giant pillar and the light round it.” Bernard Shaw levele Bárdos Artúrhoz. London, 1936. január 4. L.: Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kézirattár. Lsz.: 89.244/1

⁹ A Pitoëff-rendezés képei a már említett folyóiratban – *La Petite Illustration*, 1928. július 28. – láthatók. A Belvárosi Színház előadásának képei a *Színházi Élet* 1936. 7. és 8. számában jelentek meg, néhány felvétel fellelhető az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet fotótárában.

¹⁰ Mészoly Tibor: Bernard Shaw és Bárdos Artúr. Levélváltás a Szent Johannáról. *Új Tükör*, 1984. szeptember 9. 28.

¹¹ „It is the most earnest part of the play; and every speech in it should be delivered with the most complete conviction. [...] Do not indulge in any theories as to the author's intentions. All that is necessary is perfectly sincere straightforward playing.” Bernard Shaw levele Bárdos Artúrhoz. London, 1936. január 4. L.: Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kézirattár. Lsz.: 89.244/1

¹² Ifj. Bárdos Artúr levélközlése, 1992. május 5.

¹³ Bálint György: *A toronyőr visszapillant*. Cikkek, tanulmányok, kritikák. 1. Szerk.: Koczás Sándor. Bp., Magvető, 1966. 490.

¹⁴ *Magyarság*, 1936. február 9.

Mindezzel együtt a legteljesebb *Szent Johanna*-bemutató volt a Belvárosié, hiszen a „sátor-jele-
netet” eddig rendre kihagyták.¹⁵ Magyar színpadon
szokatlanul hosszú volt az előadás így is: valami-
vel éjfél előtt ért véget.

Azt minden kritikus elismerte, hogy a színészi
játék híven tükrözte a mű szellemét. A szereplők
megjelenése – a sötét háttérből csak karakteres ar-
cokkal lehetett kiemelkedni – meglepő volt. A figu-
rákat néhány jelzéssel: arc, testtartás, kosztüm, haj-
viselet egyénítette a rendezés. A különböző tehetsé-
gű, tapasztalatú színészek játékát Bárdos Artúrnak
sikerült úgy kiegyenlítenie, hogy *A Színpad* című
színháztudományi szemle szigorú kritikus (talán
Hevesi Sándor) ezt írta: „A Belvárosi Színház játék-
stílusa egységes, s bár nem a legkorszerűbb, többi
színházainkhoz viszonyítva a leghaladottabb.”¹⁶

A *Szent Johanna* mindig a címszerepet alakító
művésznő „előadása” elsősorban. Bulla Elma játé-
kával foglalkozott a fő helyen minden kritikus, s
visszaemlékezésében Bárdos Artúr is az ő játékát
elemezte a legrészletesebben.

A kritikák kiemelik, hogy egyszerre volt „érde-
kes-naiv falusi szűz és elragadtatott szent”.¹⁷ „A pa-
raszti egészség és mennyei ihletettség ég-föld távol-
ságában olyan szemképráztató cikázásokban köve-
ti Shaw villámgyors szeszélyeit, hogy alig érti az
ember, miképpen alakulhat ki a végén a legtökéle-
tesebben mintázott márványszobor.”¹⁸ Bulla cse-
des és törekeny Johanna volt, mégis sugárzott be-
lőle a naiv zseni. Alakítása azért kerülhetett olyan
közel a közönséghez, mert a kor „idegnő”-nek
nevezett típusát is felidézte. Talán az sem véletlen,
hogy a Johanna megformálása előtt eljátszotta Karla
szerepét a *Vallomás*ban.

Bulla Elma nem tudta még teljesen elhagyni a
német színpadról hozott gesztuskészletét. Ez a szo-

katlan kézzjáték Galamb Sándor szerint a *Johanna*-
ban helyénvaló volt: „Kézmozdulatai, a szélesek
éppen úgy, mint a zártak, rendkívül változatosak
és kifejezőek. Ahol meg a keze nyugszik, ott fejé-
nek egy-egy mozdulata, vagy ajkának a szárnyalá-
sát megelőző reszketése beszél.”¹⁹

Bárdos Artúr sohasem készített rendezőpél-
dányt. Ifjú Bárdos Artúr jóvoltából mégis fennma-
radt a *Szent Johannáról* egy „utólagosan készített”
példány-töredék.²⁰ Ebben számos példa szemlélteti,
hogy Bárdos milyen súlyt fektetett az érdekes
színpadi beszédre. Johanna sokszor minden mon-
datát más és más árnyalatban, tónusban mondta.
A dialógusok nem élettelenül, hanem „játék” kísé-
retében peregték. Az ifjú Bárdos Artúr által egy-két
szóval jellemzett hangulatok is bizonyítják, hogy
Bulla úgy tudta Johannát megjeleníteni, ahogyan
Shaw Bárdos Artúrhoz írott levelében kérte:
„Johannának nem szabad nyafognia és kenetes pózt
felvennie. Ő erős és indulattól fűtött, harcos lény,
maitresse femme tetőtől talpig.”²¹

Bárdos Artúr Shaw hősnőjét az egyik legnehe-
zebben megformálható alaknak tartotta. „Primitív
parasztlány, mégis csupa finom ösztön és halluci-
nációs érzékenység. [...] Tökéletes Johanna mind-
ezeknél fogva csak két vagy három színésznőből
volna kialakítható, kikeverhető. [...] Bulla Elma sem
lehetett egy személyben valamennyi Johanna. Ő a
megszállottság, az érzékenység és a tomboló fájda-
lom Johannája volt. Nem a robosztus parasztlány,
hanem a fűrgén eliramló és sebzetten megtorpanó,
megható özike.”²²

Páger Antal, a Dauphin megszemélyesítőjét
Bulla Elma mellé emelték a kritikák. „Kicsit fer-
devállú, tipegve-tapogva lépkedő, satnya alakot
mutat be. Hangja néha kamaszosan kétfelé vásik.
Félénk természetű, de bizonyos önelégültséggel

¹⁵ Bárdos Artúr így vélekedett erről: „A IV-ik, úgynevezett Sátor-képet például legtöbb Johanna-előadásból törölték. Én ezt igen nagy bűnnek tartom. A *Szent Johanna* egész történelmi háttérét ez a hatalmas freskó adja meg, és ha maga Johanna nem is szerepel ebben a képben, primadonna-darabot csinál a *Szent Johannából* az, aki kihagyja.

¹⁶ H.V.S.: Szemle. Színház. *A Színpad*, 1936. 87.

¹⁷ Kárpáti Aurél: *Főpróba után*. Bp., Magvető, 1956. 266.

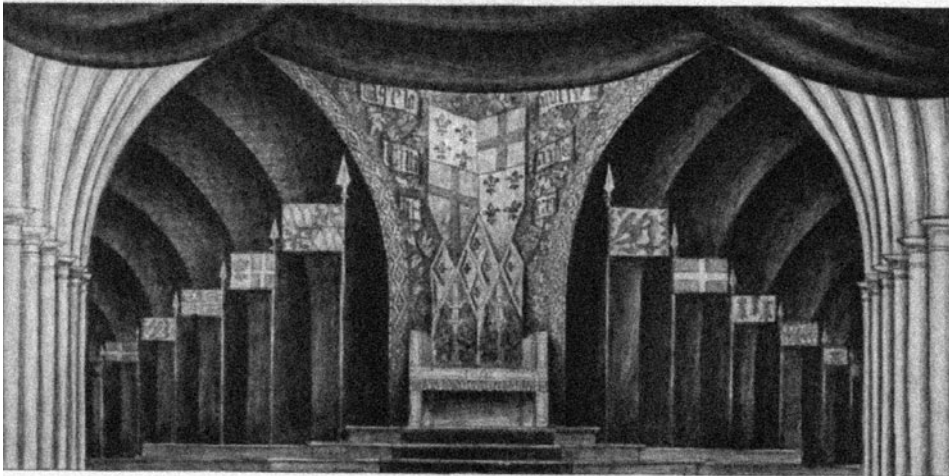
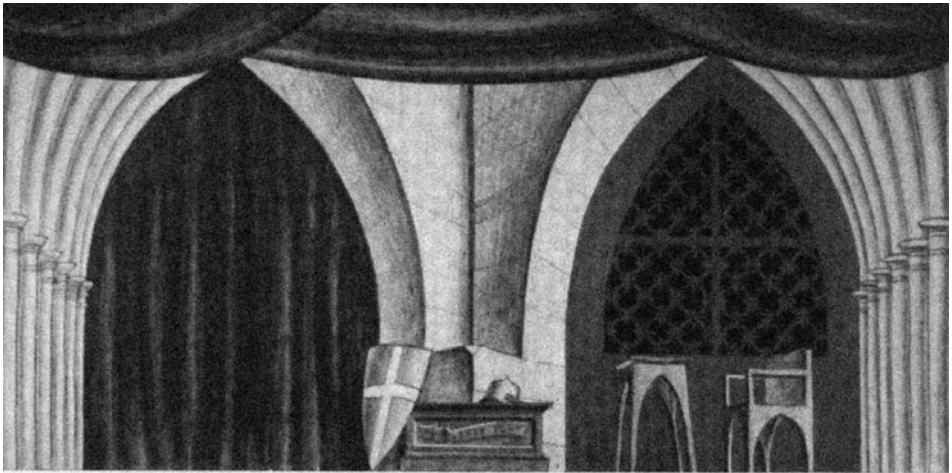
¹⁸ *Az Est*, 1936. február 9.

¹⁹ *Magyarság*, 1936. február 9.

²⁰ Bernard Shaw: *Szent Johanna*. Rendezői példány. (Készítette: ifj. Bárdos Artúr, 1936.) Gépirat autográf bejegyzésekkel, fényképekkel. L.: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattár. Lsz.: 92.94

²¹ „Joan must not snivel or strike pious attitudes. She is powerful and impetuous, a warrior maid and maitresse femme (sic!) all through.” Bernard Shaw levele Bárdos Artúrhoz. London, 1936. január 4. L.: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet Kézirattár. Lsz.: 89.244/1

²² Bárdos Artúr: i. m. 168.

Georges Bernard Shaw: Szent Johanna – Gara Zoltán díszlettervei (1936)

élvezi fanyar humorát.” – dicsérte meg Galamb Sándor.²³

Ifjú Bárdos Artúr pedig ezt jegyezte fel róla: „Teszileg satnya. Ferde vállú, viselkedése inkább kamaszhoz illő, mint egy 26 éves emberhez. De csöppet sem olyan közönséges, nem is ostoba; merész humora van. Ócska, az udvaroncoktól elütő, zöld ruhát visel.”²⁴

Ez a különös megjelenésű figura szokatlan típus Páger fiatalkori szerepei között, az öregkori átváltozásokat előlegezi. Csak elragadtatással írtak róla: „Benne él szerepében, és amellett mégis fölötte áll, szinte kritikát mond róla.”²⁵ „Kísérteties erővel meglevenített történelmi portré az a pipogyaságában is ravasz-okos VII. Károly, utolsó vonásig következetesen bevégzett.”²⁶

Nagy György közelítette meg legjobban a két vezető színészt Stogumber szerepében. „Pompás, eseten humorából szakadatlanul szikrázik a shaw-i szellem” – írta róla Bálint György.²⁷ Kárpáti Aurél pedig Toronyi Imre dikciójának tökéletességét fedezte fel az inkvizitor hét perces monológjának előadásában.²⁸ Bárdos megemlítette Baló Elemér Márton testvérét, szerinte az *Árnyhalász* után ez volt a legjobb alakítása.²⁹

Bárdos Artúr rendezését egyik kritikusa sem elemzi részletesen: az a néhány általános sor és felsőfokú jelző nem nyújt kapaszkodót a késői értékeléshez. Egy bizonyos: Bárdos sikeresen vizsgázott módszerével. A különösen hosszú próbaidőszak meghozta gyümölcsét. A sugó nélkülözése tökéletes szereptudást követelt, a „belülről” jövő mondatok egészen másfajta színjátszást hoztak. Hevesi Sándor írta: „... a színészek nemcsak a szövegtudásban forrnak össze, hanem szerepüknek átélésében, s az egységes tónusnak való művészi alárendeltségükben.”³⁰

Hevesi is helyeselte Bárdos módszerét, amellyel a színészeknek betanította a beszédet: a hanglej-

tést, a mondatfűzést, a hangszínt. Ezzel megteremtette az előadás ritmusát is, amelyet a rendezői művészetben a legfontosabbnak tartott.

A *Szent Johanna* előadásáról fennmaradt fényképek is megerősítik a stílus tökéletes összhangjáról írt sorokat. A beállított jeleneteken átsugárzik az erőteljes színészi hatás. A díszlet és a szereplők tökéletes aránya mellett a színpadképek is harmóniát, ünnepélyességet idéznek. A keskeny játéktéren szinte történelmi freskórészletként hatnak az egyes jelenetek. Bulla Johanna életének stációin annyira más és más, hogy a fényképeken is felfedezhető átváltozása bizonyítja az elementáris alakítást.

A színészi játék, a tökéletes rendezői munka, a színpadképek harmóniája mégsem lett volna elegendő magas előadászámhoz.³¹ A *Színpad* című folyóirat már idézett tanulmányában olvasható, hogy a vallásos tárgyú darabok nagyszámú közönséget vonzottak az 1935–1936-os évadban. „A világszerte erősödő érdeklődés a vallásos problémák iránt is arra vall, hogy az ellentétes áramlatoktól befolyásolt mai ember az útmutató, magasabb erkölcsi értékek megszilárdítására törekszik.”³² De azt is felismerte a cikkíró, hogy Shaw *Szent Johannája* egyszerre történelmi mű is, s a „közönség, bár nem tudatosan, a mai problémák párhuzamait keresi a történelmi tárgyban is.”³³ Probléma pedig volt bőven. A Gömbös-kormány diktatórikus törekvései a „németországi változások” tükrében végzetesen veszélyesnek tündek. Félő volt, hogy az a külpolitika, amely Olaszország Abesszínia elleni háborúját támogatja, a győztes európai országok elfordulásához vezethet. A magyar politikai ellenzék, ha külön-külön is, élesen szembefordult a diktatúrával és a fasizmussal. Ebben a politikai légkörben különös hatása volt Shaw művének. Leegyszerűsítés lenne az egyéni szabadság és az állam évszázadok

²³ *Magyarország*, 1936. február 9.

²⁴ Bernard Shaw: *Szent Johanna*. Rendezői példány. (Készítette: ifj. Bárdos Artúr, 1936.) 14 a.

L.: Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Kézirattár. Lsz.: 92.94

²⁵ Bálint György: i. m. 490.

²⁶ Kárpáti Aurél sorai. *Pesti Napló*, 1936. február 9.

²⁷ *Magyarország*, 1936. február 9.

²⁸ *Pesti Napló*, 1936. február 9.

²⁹ Bárdos Artúr: i. m. 171.

³⁰ Hevesi Sándor: Shaw, a megfordított Shakespeare. *Színházi Élet*, 1936/7. 11.

³¹ A bemutató hónapjában 14, márciusban 24, áprilisban 19, májusban 10, s a következő évadban, szeptemberben 6 alkalommal játszották a *Szent Johannát*. Ez összesen 73 előadás.

³² A *Színpad*, 1936. 85.

³³ A *Színpad*, 1936. uo.

óta változatlan érdeklentétére csupasztatni Shaw gondolatát. Drámájának éppen az volt a jelentősége, hogy teljesen más világnézetű embereket juttatott hasonló következtetésekre.

Márai Sándor írta: „... az emberekben van valami korrumpálhatatlan és hősiesség; túl az éhségen, az aljasságon, a gyávaságon és halálfélelmen, van bennünk valami megvíthatatlan, amivel várakat lehet foglalni és tornyokat lehet dönteni...”³⁴

A *Nemzeti Újság* kritikusja, Possanyi László így vallott az „ő” Johannájáról: „Bulla Elma megadta hozzá a szükséges kötőanyagot, a katolicizmus lehelletét, egyensúlyt termő biztonságát és mélyeséges igazságát.”³⁵

Orbók Attila a *Függetlenség*ben Johanna nacionalizmusát vélte a mű mozgatórugójának, szerinte a nemzeti érzét nem ismerő kor juttatta máglyára Jeanne d’Arc-ot.³⁶ Bálint György a népből jött hősnő küzdelmét így jellemezte: „Harca: a szabad szellem harca az előítéletek ellen, a zseni harca az átlagbölcsesek ellen, a fiatalság harca a patinás intézmények ellen. Végeredményben pedig: a szuverén, szabad ember harca merev fegyelmi rendszerek ellen.”³⁷

Kárpáti Aurélnak sikerült a napi színikritika műfajában a legtökéletesebben, minden irányzat felett megfogalmaznia Shaw művének örök figyelmeztetését: „Johanna a világi és egyházi hatalom képviselőit egyként megalázta, ezért lakolnia kellett. S épp ezen a ponton – ahol Szent Johanna egy valódi tragédia hősnőjévé emelkedik, minden patetikus felduzzasztás nélkül – mutatkozik meg Shaw ironikus történelmi és drámai szemléletmódja a legelmélyültebben. Johannát a maguk szempontjából igazságos, becsületos, sőt emberséges emberek küldik máglyára, a legtörvényesebb formák között követte el a legszörnyűbb Justizmordot.”³⁸

A korántsem teljes kritikai panoráma is érzékeltette, hogy ritka pillanat volt ez a *Szent Johanna* előadás. Még a *Pesti Futár* is így számolt be a premierről: „Bárdos rendezése csillagos egyes. A városban Johanna láz van.”³⁹

A *Századunk* hasábjain Vámbéry Rusztem a nemzeti értékről elmélkedve ezt az előadást (s nem a Nemzeti Színházét!) állította példaként: „Nem látni a darabban piros-fehér-zöld lobogót vagy díszmagyart, nem emlegetik Csaba királyfi hadait, sem a revíziót, nem játszzák a himnuszt, és eleinknek törökdülő csatáiról sem esik szó, de azért ez a színházi produkció, amelyben egy idegen szerző idegen tárgyú művészi alkotását többek között egy szlovákosan hangzó nevű nagyszerű művésznő és egy németesen hangzó nevű zseniális művész játssza, mégis nemzeti sajátosságnak remekbeszökent megnyilatkozása. Mint egész ez a tökéletes színművészeti alkotás nemcsak azért része nemzeti kultúránknak, mert mint tökéleteset szíves örömet reklamáljuk magunknak, nemcsak azért, mert azok, akiknek együttés energiája létrehozta, magyarok, hanem elsősorban azért, mert alig hihető, hogy akármilyen nációbéli színházigazgató, kritikus vagy néző készséggel el ne ismerné versenyen felül álló tökéletességét.”⁴⁰

Shaw népszerűségének mélypontjáról egyszerűen felemelkedett. A Belvárosi Színház előadása, a sajtó szimpátiája végre meghamisítás nélkül értékelte. Egy apró mozzanat nélkül Magyarországon ez lehetetlen lett volna. A bemutató utáni napon, 1936. február 9-én a Revíziós Liga elnöke, a Corvin Lános írófejedelem, Herczeg Ferenc a *Pesti Napló* vezércikkében megbocsátott Shaw-nak: „Lángelmével szemben mi nem vagyunk kicsinyesek és haragtartók.”⁴¹

³⁴ *Újság*, 1936. február 28.

³⁵ *Nemzeti Újság*, 1936. február 9.

³⁶ *Függetlenség*, 1936. február 9.

³⁷ Bálint György: i. m. 489.

³⁸ Kárpáti Aurél: i. m. 263. sk.

³⁹ *Pesti Futár*, 1936. február 15.

⁴⁰ Vámbéry Rusztem: Szent Johanna és a kuvasz. *Századunk*, 1936. március 1. Hogy Vámbéry kijelentésében semmi túlzás sincs az is bizonyítja, hogy Félix Salten a bécsi Pressében így írt a Belvárosi Színház bemutatójáról: „sohasem volt még részem a Szent Johanna előadásának ilyen élményében.” Vö.: Bárdos Artúr: i. m. 174.

⁴¹ *Pesti Hírlap*, 1936. február 9. Bárdos Artúr másnap a következő levelet küldte Herczeg Ferencnek: Kegyelmes Uram, kritikát nem szoktam megköszönni; a kritikusnak szomorú kötelessége, hogy megírja és az enyém, hogy elviseljem. De az Ön vezércikke: fejedelmi ajándék, még pedig ama céh fejedelmé, amely nekem legfontosabb a világom. Ez a cikk nekem a legtöbb, amit a magyar glóbusztól kaphattam, szerény pályámnak jelentőségénél sokkal értékesebb útjelzője. Fogadja kegyelmes uram, hálás, nagyon hálás köszönetemet! Régi, igaz tisztelője és híve: Bárdos Artúr L.: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Levelestár.